

دکتر جابر عناصری

آشنائی با کتاب: صور کواکب ثابتہ

در سال ۱۹۶۵ کتابخانه Bodleian آکسفورد انگلستان، جزو کتب مصور منتشره از سوی آن کتابخانه، جزوه‌ای تحت عنوان: صور فلکی اسلامی انتشار داد که به معرفی نسخه‌ای از کتاب الصور الکواکب الثابتہ (Suwar al - Kawakilb al Thabitah) عبدالرحمن صوفی - ستاره‌شناس و عالم جهان اسلام پرداخته است.

معرفی این کتاب، توسط محقق بنام: Emmy Wellez انجام یافته است. این محقق ضمن تحریر مقدمه‌ای بر کتاب مذکور، بیست و دو تصویر از تصاویر اساطیری کواکب ثابتہ مأخوذ از کتاب «الصوفی» را نشان داده است.

نسخه خطی کتاب «صور» که در کتابخانه: Badleian محفوظ است، یکی از نسخ بی نظیری است که در باب ستاره‌شناسی توسط عبدالرحمن بن عمر الصوفی (۹۸۶-۹۰۳ میلادی) ندیم و معلم عضدالدوله دیلمی (۱۰۴۸-۹۳۲ میلادی) - از سلاطین آل بویه - تألیف گشته و به این امیر اهداء شده است.

این نسخه، ششمتل بر ۴۱۹ صفحه و مجلد به پوششی از تیماج سماقی رنگ است که سال ۱۷۰۰ میلادی صحافی و نسبتاً با بی سلیقه‌گی تجلید شده است. گوشه‌های بسیاری از صفحات کتاب بریده و تا شده و برخی از اوراق - از نظر شماره صفحات - به طور نامرتب صفحه بندی گردیده است.

نسخه مزبور به سال ۴۰۰ هجری قمری (۱۰۰۹/۱۰ میلادی) تحریر و مصور گشته است. این کتاب ظاهراً به خط فرزند مؤلف کتاب یعنی الحسین بن عبدالرحمن بن عمر الصوفی است. کتاب «صور فلکی» عبدالرحمن صوفی بر اساس المجسطی بطلمیوس (Ptolemy) تألیف گشته است. المجسطی نظیر بسیاری دیگر از کتاب‌های یونانی، در اواسط قرن نهم میلادی به عربی ترجمه شده بود.

بر طبق پندارها و سنت‌های یونانی، بطلمیوس صور فلکی را در قالب اشکال اساطیری، صور جانوران و غیره مجسم کرده است. الصوفی نیز در کل کتاب: «صور کواکب ثابتہ» از بطلمیوس پیروی نموده و هر آنجا که لازم دیده، مشاهدات و نظرات خویش را افزوده است.

حسن کار الصوفی این است که ضمناً به انتقاد ستاره شناسان عرب که صرفاً تالی علمای یونان بوده‌اند، پرداخته و بیشتر از شیوه ستاره شناسان اعراب بدوی که آشناترین افراد به شب‌های پر ستاره بادیه و صحاری بودند، استفاده کرده است. چادر نشینانی که در تنفس، سیور فلکی حتی ظریف‌اندیش‌تر از یونانیان به شمار آمده‌اند.

در کتاب صور عبدالرحمن صوفی، هر ستاره‌ای جزوی از مجموعه‌ای است که این ستارگان صورتی از انسان یا حیوان را مجسم ساخته‌اند.

معرف جزوه کوچک مربوط به کتاب «الصور» یعنی: Emany Wellesz می‌نویسد:

«... چنان به نظر می‌رسد که ستاره شناسان جهان اسلام، تحت تأثیر علمای ستاره شناسی یونان بوده‌اند و بانسخ کواکب شناسی یونانی‌ها آشنائی داشته‌اند. گرچه با مهارتی که ویژه علمای تیزبین جهان اسلام بود، در تکمیل این شاخه از معرفت بشری نیز کوشیده‌اند.»

در قلمرو ستاره شناسی، کتاب «صور» الصوفی از اعتبار خاصی برخوردار بود و مدتی مدید یکی از نفیس‌ترین متون مورد مراجعه در زمینه ستاره شناسی به شمار می‌رفت، با تصاویری که از نقطه نظر تمثیل و اسطوره شناسی ارزشمند بود.

کتاب صورالکواکب علاوه بر اینکه از جهت علمی قابل تأمل است، از دیدگاه تصاویر اساطیری و نامگذاری ستارگان و تشبیه آن‌ها با چهره‌های پهلوانان و رزم‌آوران یا صور اسطوره‌ای جانوران نیز بسیار ظریف و دقیق به نظر می‌رسد. اشکال میتولوژیکی منتسب به انسانها عبارتند از:

کیکاوس و هرکول و پرسئوس و صورت قوس قنطورس (= سردی کمان بر دست = Sagittarius) و عذرا (= سبزه = Vierge)، این مجموعه از ستارگان را به شکل زنی مجسم می‌سازند که حاوی ۱۱ عدد ستاره است) و جوزا یا توأمان (= کاستر = پلوکسی = دوپیکر به صورت دو انسان و چسبیده بهم. در صورت جوزا، ۸۵ ستاره است)... و صور تخیلی جانوران به صورت اژدها و دجاجه (قو) و اسب بالدار و حوت (= این دسته از ستارگان فلکی به صورت دو ماهی توهم شده است که به فاصله اندکی باهم قرار دارند) و بخصوص صور (= گاو = Taureau = این مجموعه از ستارگان به صورت گاوی نیم تنه توهم گشته که از ۱۴ ستاره تشکیل می‌گردد. برکتف صور، چندین ستاره است که به نام «ثریا» معروف است و هفت عدد از آن‌ها با چشم مجرد دیده می‌شود و اعراب هر وقت «نجم» به طور اطلاق به کار می‌برند، مقصودشان ثریا است.) مجسم گشته‌اند. بی‌مناسبت نیست جهت آگاهی افزونتر اشاره کنیم که نسخه‌ای از کتاب «صور» عبدالرحمن صوفی در کتابخانه ملک (ایران) و به شماره ۶۰۳۷ محفوظ است.

خدمات عبدالرحمن عمر بن محمد بن سهل صوفی رازی به علم نجوم چنانست که هنوز دانش غرب متحیر است که چگونه عبدالرحمن بدون داشتن تلسکوپ، «سحابی» ها را کشف کرد و ستارگان مزدوج را شناخت و اصلاحی بر نظریه بطلمیوس ارائه نمود و چگونه آنقدر دقیق و معلوم و مشخص محاسباتی را انجام داد که با آخرین تحقیقات جهان امروز که با جدیدترین وسایل در مورد نجوم صورت می‌گیرد، برابری می‌کند.

ابوریحان بیرونی - استاد مسلم نجوم - در چندین جا از عبدالرحمن به نیکی یاد می‌کند. او در کتاب «قانون سعودی» محاسبات رصد الصوفی برای ستارگان را برتر از محاسبه بطلمیوس دانسته است.

نام الصوفی - منجم ایرانی - در بسیاری از کنگره‌های غربی به اعزاز و احترام برده می‌شود. مجله انجمن تحقیقات نجومی بریتانیا - در کنار نام گالیله به عزت تمام از الصوفی نام برده و ارزش و خدمات او را افزون بر اشباح ستاره‌شناسان غربی می‌شناسد. منجمین غربی، بیش از محققین ایرانی او را می‌شناسند و به همین لحاظ نام این دانشمند بزرگ ایرانی را به اسم «Azofi» در مدار ۲۲ درجه جنوبی و نصف النهار ۱۳ درجه کره ماه به ثبت رسانیدند و زینت بخش فرهنگنامه‌ها و رصدخانه‌های دنیا کردند.

نسخی از کتاب الصوفی به کتابخانه‌های دنیا راه یافت سه نسخه خطی که در کتابخانه‌های پاریس موجود بود در زمان کوتاهی به زبان فرانسه ترجمه شد. ترجمه گرانها و عالمانه و صحیح و دقیق Sehjllerup که در سال ۱۸۷۴ میلادی در سن پترزبورگ به چاپ رسید (و او را باید به حق زنده کننده نام عبدالرحمن بدانیم) پس از ۹۹ سال حقایق را از پرده بیرون کشید و جهان نجوم را متوجه کتابی بنام صورالکواکب نمود. پس از آن نسخه‌های خطی این اثر گراندتر جستجو می‌گردد و آنها را در برلین، پاریس، اسکوریا، آکسفورد، استانبول، ایندیا - آفیس و واتیکان می‌یابند. نسخه الغ بیگ از نسخ دیگر صحیح تر و دارای نقاشی‌های زیبا و فاقد اختلافاتی است که در نسخه‌های دیگر یافت می‌شود. همین نسخه است که خواجه نصیر - طوسی مورد مطالعه قرار داده است. این نسخه اکنون در استانبول و در کتابخانه ایاصوفیه تحت شماره ۲۵۹۰ جای دارد. ترجمه نسخه دیگری از این کتاب به زبان اسپانیولی نیز موجود است. سپیده دم روز سوم خردادماه سال ۳۶۰ شمسی (برابر با ۲۰ ماه مه سال ۹۸۶ میلادی) بود که در شیراز مردی در بستر بزرگ آرسید و سرخ جاننش را به عالم ملکوت و آسمان و کنه‌کشان رها کرد و جسم فانی اش را به زمین سپرد و روح پاکش به طرف سحابی‌های لایتنای (که در تمام مدت عمرش به آنها فکر می‌کرد) به پرواز درآمد. او عبدالرحمن عمر بن محمد بن سهل صوفی رازی صاحب کتاب نفیس صورالکواکب الثابتة بود. پادش گرامی باد.

توضیح الجائزہ کی کتابوں ناموں کی صورت

پتال جامع علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
 گاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
 مرکز اعلیٰ تعلیم اسلامیہ

توضیح تصانیف کی ناموں کی صورت

